

Gondolatok a főnévi alaptagú szintagmákról*

„Az alárendelő (subordinációs) szószerkezet két tagja nem egyenlő értékű: az egyiknek, az alaptagnak logikailag és nyelvtanilag alá van rendelve a másik tag. Ez megszorítja az alaptag jelentéskörét, pontosabbá teszi jelentését... A szószerkezet egészére az alaptag jellemző: ennek szófaji értékében szerepel, s ezen át kapcsolódik a mondatba,

---

* Az eredeti címet — „A főnévi alaptagú szintagmákról való gondolatok, avagy: gondolatok a főnévi alaptagú szintagmákról” — technikai okokból rövidítettük meg. — A szerkesztőség.

illetőleg más szó szerkezetekbe.” (RÁCZ ENDRE, A szó szerkezetek. In: A mai magyar nyelv. Szerk. RÁCZ ENDRE. Tankönyvkiadó, Bp., 1971. 258.)

Amennyiben az alaptagnak a másik tag logikailag és nyelvtanilag alá van rendelve, az alaptaggal tudnunk kell kérdezni a bővítményére úgy, hogy az alaptaghoz a bővítmény mondattani szerepének megfelelő kérdőszót kapcsoljuk, pl. *kenyeret eszik — mit eszik? az udvaron játszik — hol játszik? nagyon szorgalmas — mennyire szorgalmas? Péterbe szerelmes — kibe szerelmes? bizonytalan a dolgában — miben bizonytalan?* Ha ugyanezt a módszert alkalmazni akarjuk a főnévi alaptagúnak tartott szintagmák esetében, agrammatikus kérdéseket alkotunk: *számla a gázfogyasztásról — *miről számla? séta a ligetben — *hol séta? a puszta télen — *mikor a puszta?* Ez viszont azt kell, hogy jelentse: ezek nem szintagmák. Miért nem?

A rendszermondattal szerkezetet a világ felépítését tükrözi. Ebből következően legalább egy predikatív szerkezetet tartalmaznia kell, azaz meg kell állapítania: valami létezik, cselekszik, vagy történik vele valami. A továbbiakban a bővítmények segítségével meghatározhatjuk ennek a létezésnek (cselekvésnek, történésnek) a helyét, idejét, módját, körülményeit stb., illetve az alany állapotát. Vagyis a hely-, idő-, állapot- stb. határozót kifejező bővítmények mindig csak az igével (vagy igenévvél) kifejezett mondatrészen keresztül kapcsolódhatnak a mondatba, velük alkothatnak alárendelő szó szerkezetet.

Szövegmondatainkban gyakran alkotunk hiányos szerkezeteket, ám ezeket mindig csak a rendszermondatra visszavezetve elemezhetjük. Ha nem ezt tesszük, előfordulhat, hogy „A mondatban nem mindig könnyű eldönteni, hogy a bővítmény melyik taghoz kapcsolódik, különösen az úgynevezett hátravetett határozók esetében. Például: *A nyaralás a Balatonnál idén jól sikerült* mondat *Balatonnál* határozója egyaránt lehet az igei állítmány és a főnévi alany bővítménye is... Az ilyen típusú bővítményeket szokás kétpólusú bővítményeknek nevezni” (KESZLER BORBÁLA, Szintagmatan. In: Magyar grammatika. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2000. 354). A fentebb alkalmazott kérdésfeltevés egyértelműen mutatja, hogy a mondatban a főnévi alany bővítménye nem lehet a helyhatározó: **hol nyaralás? A sikerül* igéhez ebben a mondatban ugyan grammatikailag kapcsolható lenne a helyhatározói bővítmény, de logikailag nem. A következő mondatban pedig már grammatikailag sem találhatnánk neki alaptagot: *A nyaralás a tengerparton emlékezetes. A *hol emlékezetes?* kérdés sem tehető fel. Ez tehát nemhogy kétpólusú szintagma, de úgy tűnik, egy pólusa sincs. Ez olyan szövegmondatnak látszik, melyben a határozói bővítmény alaptagja kimaradt a mondatból, s — a gyakori használat eredményeképp — már hiányát sem érezzük egészen addig, amíg elemezni nem akarjuk.

KUGLER NÓRA a „Magyar grammatika”-ban a mondat fogalmának tisztázásakor azt írja: „Természetesen elő tudunk állítani hibás és értelmetlen mondatokat is. Ennek hátterében vagy a nyelvi kompetencia sérülése, vagy annak hiányossága áll, vagy a szabályok szándékos megszegése.” (MGr. 371). Véleményem szerint a főnévtől idegen a határozói vonzat, tehát ha mégis megjelenik a mondatban a „vonzatos” főnév, a nyelvi kompetencia sérülésével (vagy szándékos megszegésével) állunk szemben.

A nyelvtörténeti adatokat elemezve S. HÁMORI ANTÓNIA szerint nyelvünkben a vonzatos főnév már az ómagyar korban is megtalálható. A főnévi alaptag vonzatosságának eredetéről a következőket írja: „Kötött bővítménnyel a kései ómagyar korban elsősorban olyan főnevek alkotnak szerkezetet, amelyek tranzitív (azaz tárggyal, határozóval, esetleg mindkettővel bővülő) igék, valamint vonzatos mellékleveket etimológiai családjába tartoznak. A szabad határozók kötötté válása az ige (ill. a melléknév) bővítményrendszerében alakult ki, ezért a főnevek vonzatossága mindig másodlagos. Ennek megfelelően a főnév kötött szerkezeteiben többnyire azok a kifejezőeszközök: határozó-

ragok, névutók fordulnak elő, amelyek a megfelelő igei vagy melléknévi szerkezetekben használatosak.” (S. HÁMORI ANTÓNIA, A főnév határozói szerkesztésmódú bővítményei. In: A magyar nyelv történeti nyelvtana. II/2. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Bp., 1995. 410).

A továbbiakban azokból a példákból vizsgálom meg néhányat, melyeket S. HÁMORI hoz a főnévi alaptagú határozós szintagmákra. A kérdés az, hogy valóban megtarthatják-e az igéből képzett főnevek az ige vonzatkeretét, illetve kialakíthatnak újakat, vagy az a feltételezésem igaz, mely szerint nem a főnévnek a bővítménye a határozó, hanem a mondatban használt (vagy kihagyott) létege melléknévi igenevének, a *való*-nak, vagy más igenévének.

Az ómagyar kori és mai mondatainkban is a melléknévi igenevet tartalmazó mondatok mindig átalakíthatók olyan alárendelő mondatokká, amelyeknek főmondatában a melléknévi igenév helyén utalószó áll. Pl.:

- (1) a) *Az udvaron játszó gyerekek kiabálnak.*
 b) *Azok a gyerekek kiabálnak, akik az udvaron játszanak.*

- (2) a) *Köszönöm az irántam való jóságot.*
 b) *Köszönöm azt a jóságot, mely irántam van.*

A transzformáció során az igenév viszi magával a mellékmondatba a bővítményét. Hogy ez egyértelműbb legyen, célszerű a létege igenevét „tartalmas” jelentésű igenévvel helyettesíteni:

- (2) c) *Köszönöm az irántam mutatkozó/megnyilvánuló jóságot.*
 d) *Köszönöm azt a jóságot, ami irántam mutatkozik/nyilvánul meg.*

A történeti példák között két típust lehet elkülöníteni. Az egyikbe azok sorolhatók (és ezek vannak többségben), amelyekben ott szerepel a *való*. Pl.:

- (3) a) *nincen oth byn theterre való akarát* (NagyszK. 206)
 b) *Nincsen ott olyan a k a r a t, mely bűn tételre van.* (mutatkozik)

A (3a) szerkezetben nem lehet a főnév vonzata a *theterre*, több ok miatt sem. Az *akar* tárgyat vonzó ige, tehát ha főnevet képezünk belőle, legfeljebb ezt a vonzatot tartalmazná meg. Az **akar valamire* agrammatikus. Azt viszont a nyelvtörténeti adatok bizonyítják, hogy a *van* rendelkeztet (és rendelkezik) célhatározói vonzattal. Lexikalizálódott is a melléknévi igenévi alakjával: *való valami valamire*. Itt tehát az ige nem „jelentés nélküli”, ahogy ezt ezzel az igével kapcsolatban feltételezik. A jelentés — ebben a fel fogásban — nem játszhat szerepet a mondat nyelvtani szerkezetében. Ugyanúgy, ahogy az állítmányi szerephez szükség van egy igére, a határozó kapcsolódásához is szükség van rá. Másrészt a (3b) alatti transzformáció azt is egyértelműen mutatja, hogy az *akarát* a főmondatban található, míg a vonzatának tartott *theterre* a mellékmondatban. Ez vonatkozik a többi, igenevet tartalmazó példára is. Pl.:

- (4) a) *kezdetyk azrol valo Iras* (DomK. 31)
 b) *kezdetik olyan írás, mely arról van/szól*

A fenti példában az igéből képzett *írás*-t helyettesíthetjük olyan főnévvel, amelyet nem igéből képezünk, tehát nem rendelkezhet vonzattal, s mégis megmarad a mondatban a vonzat: *kezdetik arról való könyv*.

- (5) a) *el vegeze az zerzetbevl valo ky mene/feet* (DomK. 112)
 b) *elvégezte azt a kimenését, mely a szerzetből van/történik*
- (6) a) *yateekra valo kewan/aga nem vala ewneký* (ÉrdyK. 635)
 b) *nem vala őneki olyan kívánsága, mely a játékra van/mutatkozik*
- (7) a) *Micoron i/fen ellen valo karomla/fth hallananak* (DebrK. 621)
 b) *mikor olyan káromlást hallának, amely Isten ellen van/szól*

Ha pl. a (6a) és (7a) példát szövegmondatban akarjuk alkalmazni, azt tapasztalhatjuk: a főnév elmaradhat, az igenév nem, azaz csak az igenevet tartalmazó mondat tekinthető grammatikailag helyes szerkezetnek. Akkor viszont az igenévnek kell az alaptagnak lennie, hiszen az elfogadott tény: az alaptag nem hagyható el úgy a mondatból, hogy bővítménye benne maradjon:

- (6) c) *Játékra való volt neki, munkára való nem volt.*
 d) **Játékra kívánsága volt, munkára nem volt.*
- (7) c) *Isten ellen valót hallottak, nem ördög ellen valót.*
 d) **Isten ellen káromlást hallottak, nem ördög ellen káromlást.*

Az alaptag sajátos szerkezetét vizsgálva a következőket írja S. HÁMORI: „A kötött bővítményű főnév a mondatban gyakran valamilyen általános jelentéskörű, ill. a vonzat szempontjából lényegtelen jelentésben használt »üres« igével alkotott szókapcsolat tagjaként jelentkezik. Az efféle »üres« igék szerepe csupán annyi, hogy a mondat állítmányaként lehetővé tegyék a vonzatos névszónak a mondatba való beilleszkedését, s ezzel biztosítsák a stílus gördülékenységét.” (S. HÁMORI ANTÓNIA, A főnév határozói szerkeztésmódú bővítményei. In: TNyt. II/2: 411).

Úgy gondolom, hogy „üres” ige csak annyiban létezik, amennyiben a jelentést sokszor a vonzat adja meg. A *van* ige önmagában azt jelenti: *létezik, él*. Nézzük meg, hogyan alakulnak jelentései bővítményei függvényében:

- valaki van valahol* — *Péter a városban van. (tartózkodik)*
valaki van valahogyan — *Péter jól van. (érzi magát)*
valami van valamiből — *Az oltár fából van. (készült)*
valami van valahonnan — *Ez a bot a Mecsekből van. (származik)*
valami van valamire — *A mogyoró télire van. (szolgál)*
valami van valaminek — *A póló már portörlnök van. (szolgál)*
valami van valamihez — *A rizs a sültöz van. (illik, tartozik)*
valakivel van valamiye — *Gondom van veled. (akad)*

Éppen ezért a vonzatok névmásokkal és határozószókkal is helyettesíthetők, melyek, mint köztudomású, nem rendelkeznek tartalmas vonzattal, sem tartalmas jelentéssel: *Ez onnan van. Ő sehogyan sincs. Ez abból van. Ez akkorra van. Ez annak van. Ez ehhez van* stb. S. HÁMORI példáiban is helyettesíthető a „vonzatos főnév” névmásokkal,

ami azt igazolja: ezek az üres igék nagyon is fontos szerepet játszanak a mondatban, azaz a bővítmények alaptagjául szolgálnak, hiszen névmás nem rendelkezhet vonzattal (pl. *Mari szerelmes Péterbe. *Mari milyen Péterbe? *Mari olyan Péterbe*):

- (8) a) *kayalt uala ... hogỹ vallana yrgalmaſſagott nepprewl* (JókK. 111)
 b) *kayalt uala ... hogy vallana* [→ *valamit*] *nepprewl*

Az sem elhanyagolható körülmény, hogy a főnevek szabadon cserélhetőek, s ami marad, az mindig az ige. Pl. *dolga / ügye / esete van valakivel* — ezekre névmásokat tartalmazó mondattal kérdezhetünk, ám ígét nem tartalmazóval soha: *Mid van neked vele? — *mid vele?*

A nyelvtörténeti adatok között olyanok is vannak, melyek egyértelműen bizonyítják, hogy a *való* az alaptagja a határozónak, különben nem jelenhetne meg a főnévi ige-név — mely határozói bővítmény — a mondatban:

- (9) a) *mert szólni való bátorsága nem vala*

Ez a szerkezet három tagmondatú alárendelő mondatú alakítható, melyben van egy minőségjelzői és egy célhatározói alárendelés — az ige-nevek ugyanis csak ezek utalószavainak helyére kerülhetnek:

- (9) b) ¹*nem vala az a bátorsága*, ²*mely arra/azért volt*, ³*hogy szóljon*

Látható, hogy a főnév (*bátorság*) az első mondatban található, ennek minőségjelzőjét fejtí ki a második tagmondat, míg a célhatározói szerepben álló névmás mint utalószó a 2. tagmondatban a *van* ige vonzataként szerepel, s tartalmát a harmadik tagmondatban fejtjük ki. Sok olyan *való*-s szerkezet lexikalizálódott, ami hasonlóan, több tagmondatú transzformáció eredményeképp alakult ki. Pl.: *sütni való* (*az a tők, amelyik arra/azért van, hogy süssék*), *főzni való*, *szeretni való*, *kötözni való* stb. Ha megszámláljuk az S. HÁMORI által felsorakoztatott példákban, hányban található meg a *való* melléknévi igenév vagy a létige valamely alakja, igen nagy százalékot mutathatunk ki, vagyis ez alkotja a két elkülöníthető típus zömét. Az kétségtelen, hogy már az ómagyar korban kezd kialakulni egy olyan — grammatikailag hiányos — szerkezet, amikor a mondatból elmaradván az igenév, a legtöbb esetben a határozó a főnév mögé kerül. Ezek alkotják a második típust, s erre ekkor még aránylag kevés példa van. Főleg a *-ba/-be*, *-ban/-ben* ragot tartalmazó mondatokban figyelhető meg:

- (10) *megnyitottad bel menetit te lakodalmadba*

Ez a mondat ebben a formában szerintem elemezhetetlen, hiszen sem a **bemenetit hova?* sem a **megnyitottad hova?* kérdés nem alkalmazható.

Sajnos KÁLMÁN C. GYÖRGY — KÁLMÁN LÁSZLÓ — NÁDASDY ÁDÁM — PRÓSZÉKY GÁBOR cikkének megjelenése óta (A magyar segédigék rendszere: ÁNyT. 17. 1989: 49—103), melyben — a *Hol van a nagyapa?* kérdés és a rá adott válasz: *Zuhanyozik* kapcsán bizonygatták: a kérdezőesés módszer semmire sem jó, a szakirodalomban (és az oktató munkában) a kérdéseket néhányan számúzték. Pedig egy helyesen feltett kérdés rögtön megmutatja, ha rossz nyomon járunk.

Mindazzal, amit KOMLÓSY ANDRÁS a régensekről és a vonzatokról (Régensek és vonzatok. In: Strukturális magyar nyelvtan. Mondattan. Szerk. KIEFER FERENC. Akadé-

miai Kiadó, Bp., 1992. 307—529), másrészt SZABOLCSI ANNA és LACZKÓ TIBOR a főnévi alaptagú szintagmákról (A főnévi csoport szerkezete: uo. 183—297) leírtak, igen nagy segítséget adtak a leíró nyelvészet vitatott kérdéseinek a megoldásához és a nyelvtan oktatásához is. Az általuk közölt szabályokat továbbgondolva azonban a KOMLÓSY ANDRÁS által felsorakoztatott vonzatos főnevek (i. m. 348) újragondolást igényelnek.

Vizsgáljunk meg olyan mondatokat, melyek KOMLÓSY ANDRÁS szerint vonzatos főneveket tartalmaznak! A birtokos szerkezeten kívül a következő típusokat különíti el:

A) *háború, ellentét, viszály — valaki, valami, között*

(11) a) *A háború közöttük régen tart.*

A mondat elemezhetetlen, ha a *közöttük*-et az alany vonzatának tekintjük, hiszen **a háború hol?* nem grammatikus. Ezek a vonzatok egy elmaradt melléknévi igenév bővítményeinek tűnnek:

(11) b) *Az a háború tart régen, mely a két nagyhatalom között van/dúl.*

A (11) b)-ben a *háború* a főmondat alanya, a *között* viszont a mellékmondatban található mint az ige vonzata. Ha a *háború* bővítménye lenne, akkor a főmondatban kellene állnia:

(11) c) **Az a háború között dúl régen, mely a két nagyhatalom van.*
d) *A két nagyhatalom között lévő/dúló háború régen tart.*

Ugyanez vonatkozik a többi, ebbe a csoportba tartozó „vonzatos” főnévre is:

(12) a) *Az ellentét köztük kibékíthetetlen.*
b) *Az az ellentét kibékíthetetlen, mely köztük van/mutatkozik.*
c) *A köztük lévő/mutatkozó ellentét kibékíthetetlen.*

B) *alkalom, mód, lehetőség — valamire*

(13) a) *Ez alkalom a bosszúra.*

A mondat grammatikusnak tűnik, ám a **mire alkalom?* kérdés agrammatikus. Ez viszont azt jelenti, hogy hiányzik az alaptag. Próbáljuk meg ezt a szerkezetet más mondati szerepekben használni!

(14) a) **Az alkalomra a bosszúra várt.*
b) **Várt az alkalomra a bosszúra.*
(15) a) **Az alkalommal a bosszúra nem élt.*
b) **A bosszúra az alkalommal nem élt.*

Ha ezekbe a szerkezetekbe beiktatunk egy melléknévi igenevet, grammatikusakká válnak:

(14) c) *A bosszúra adódó/mutatkozó alkalomra várt.*
(15) c) *Élt a bosszúra adódó/mutatkozó alkalommal.*

Ez pedig azt jelenti, hogy a kiinduló szerkezetből is hiányzik az igenév: *Ez a boszszúra mutatkozó/adódó alkalom.*

C) *szezelem, harag, gyűlölet, érzés — valakivel szemben*

Ezt a vonzatot a mondatban leginkább úgy használjuk, hogy a névutót ellátjuk egy melléknévkepzővel (*Titkolta a fiú iránti szerelmét. Titkolta a fiúval szembeni gyűlöletét* stb.) Ez viszont — történetileg — azt jelenti, hogy a szerkezet alaptagja melléknévi igenév volt:

(16) a) *Titkolta a fiú iránt való/érett szerelmét.*

Ha ezt a mondatot is visszaalakítjuk alárendelő összetett mondatná, láthatjuk: a *szezelem* a főmondatban, míg a *fiúval szemben* a mellékmondatban áll:

(16) b) *Azt a szerelmet titkolta, melyet a fiúval szemben érett.*

Természetesen ugyanez vonatkozik a többi, ebbe a csoportba sorolt főnévre is: *A lányával szemben megnyilvánuló dühe érthetetlen volt. A fiú iránt kibontakozó érzései megrémítették.* Egyébként ez a típus SZABOLCSI ANNÁNÁL és LACZKÓ TIBORNÁL névutómelléknévvvel vagy igenévvvel kapcsolva jelenik meg (SZABOLCSI — LACZKÓ i. m. 285).

D) *nyugta, számla, elismervény, kritika — valamiről*

(17) a) *Elhagyta a számlát/nyugtát/elismervényt a gázfogyasztásról.*

(17) b) *Azt a számlát/nyugtát/elismervényt hagyta el, amelyik a gázfogyasztásról van/szól.*

(17) c) *A gázfogyasztásról való/szólo számlát hagyta el.*

E) *kár, vétek, bűn, öröm, gyönyörűség — infin.*

Ezek a főnevek nem főnévi igenévet vonzanak, hanem alanyt feltételeznek a mondatban. Ha ez nem így lenne, akkor nem fejthetnénk ki a hiányzó mondatrészt alárendelő összetett mondat mellékmondatában:

(18) a) *Kár, hogy túl sokat ártunk feleslegesen is.* (Szabó Lőrinc: Kár)

b) *Kár túl sokat ártani feleslegesen is.*

(19) a) *Óh átok az, hogy ittmardatl bologatni.* (Füst Milán: Szózat egy aggastyánhoz)

b) *Óh, átok itt maradni bologatni.*

A főnévi igenév azért jelenik meg a mondatban, mert a mellékmondat állítmányát transzformáljuk főnévi igenévként alanyi(vá átértékelődött) szerepbe.

A vonzatos főnév kategóriát a „Magyar grammatiká”-ban átvette KESZLER BORBÁLA és BALOGH JUDIT is (KESZLER i. m. 135—6, 358). Térjünk át BALOGH JUDIT példájának ellenőrzésére a főnév állítólag tipikus bővítményein, a hátravett határozókon (Mondattan. KESZLER szerk. i. m. 135—6). Itt már a hátravett határozó — mint a főnév bővítménye — szinte minden mondattani szerepben megjelenik. Helyhatározóként: *ház a sziklák alatt, áldásadás a vonaton.*

Az egyik gondom ezekkel a szerkezetekkel az, hogy ezek címek, s mint ilyenek, a szöveg részét alkotják. Tehát szövegmondatok. A következő rendszermondat hiányos szerkezetei: *Egy ház van/áll a sziklák alatt; Áldásadás történik a vonaton.* Helyhatározói vonzata — amint arról már volt szó — csak igének (vagy igenévvnek, mely az ige vonzatkezetét megtartja) van, mely a címekből gyakran elmarad. (Pl.: Ady Endre: *Áldozás Attila*

sírjánál, Álom egy méhesről, A réghalottak pusztáján, A tél asztalánál, A tűnődés csolnakján, Asszonyok a parton, Bolyongás Azur-országban, Emlékvers Halmágyi Piroska emlékkönyvébe, Krisztus-kereszt az erdőn, Mag hó alatt stb.) Ezekben az esetekben nyilvánvalóan a szabályok szándékos megsértésével van dolgunk. Persze olyan verscíme is van Adynak, amelyben kiteszi az ígét (egyébként nem lenne a szó szófaja egyértelmű): *Nő van mellettem.*

A tankönyvben mondatokat is találhatunk ezekkel a szerkezetekkel. Pl.:

(20) *Nem fogom soha elfelejteni a nyaralást a tengerparton.*

(21) a) *Mindig szívesen emlékezem a nyaralásra a tengerparton.*

Aki ilyen mondatot mond, vagy arra törekszik, hogy ne értsék meg, vagy úgy értsék, ahogy akarják, vagy nem tudatosul benne a mondat kétértelműsége. Ugyanis nem világos: a tengerparton való nyaralást nem felejtje el, vagy a tengerparton való tartózkodásakor nem felejtkezik el a nyaralásról? És a tengerparton tartózkodva emlékezik-e szívesen a nyaralásra, vagy egy tengerparton való nyaralásra emlékezik-e vissza? Azt BALOGH JUDIT is megjegyzi, hogy ezeknek a szerkezeteknek a „használata a mondatban néha kétértelműséget okozhat: *Hallotta a botrányt a ligetben. Értesült a botrányról a ligetben* — nem egyértelmű ugyanis, hogy a *ligetben* határozó az ige vagy a főnév bővítménye-e”. Egyik tudományos diákkörösöm a szerkezet helytelen voltát a következő példával szemléltette:

(22) a) *A játék az udvaron veszélyes.*

Mára már elkülönült a *való* és a *levő* jelentése, így egyáltalán nem mindegy, melyik maradt el a mondatból:

(22) b) *Az udvaron lévő (található) játék veszélyes.*

c) *Az udvaron való (folytatott) játék veszélyes.*

BALOGH JUDIT példáit elemezni sem lehet. Nézzük például a (21) a) mondatot!

(21) a) *Mindig szívesen emlékezem a nyaralásra a tengerparton.*

Mit állítok? Emlékezem. Hogyan emlékezem? Szívesen. Mire emlékezem? A nyaralásra. *Hol emlékezem? (mert nyilvánvalóan nem a tengerparton) *A hol nyaralásra? Történetileg — amint láttuk — ezek a mondatok tartalmaztak egy igenevet, melynek vonzata volt a helyhatározó.

(21) b) *Mindig szívesen emlékszem arra a nyaralásra, mely a tengerparton volt/történt.*

c) *Mindig szívesen emlékszem a tengerparton való/törtető nyaralásra.*

A többi, főnévi alaptagúnak tartott határozós szintagma is elemezhetetlen. Időhatározós szintagma: *a puszta télen* — *mikor a puszta?; állapothatározós szintagma: *álmodozás a napon* — *álmodozás hol?; társhatározós szintagma: *séta a barátommal* — *séta kivel?; módhatározós: *találkozás titokban* — *találkozás hogyan?; részeshatározós: *levél a hitveshez* — *levél kihez?

Nem akarok további ötleteket adni, de ilyen alapon lehetne bővíteni a főnévi alaptagú határozók rendszerét körülményhatározós szintagmával: *Ember az embertelenség-*

ben, *Hajó a ködben*, állandó határozóssal: *Emlékezés Március Idusára*. Sőt! Igeköötő-alaptagú helyhatározós szintagma is akad az Ady-verscímek között: *Haza a fürdőből*, *Tovább a hajóval*, *Fel Kínába*, lehetne főnévvel kifejezett tárgy vagy helyhatározó az alaptagja határozói bővítmenynek: *kutyaharapást szőrével*; *a követ a tojáshoz*, *(vagy) a tojáást a kőhöz*; *csöbörből vödörbe* stb. A következő esetben pedig ragos főnév bővítmenye lehetne alany: *Derűre ború*.

UZONYI KISS JUDIT

Comments on nouns governing case-marked nouns

The literature of Hungarian descriptive grammar contains references to nouns governing case-marked nouns. The university textbook *Magyar grammatika* [Hungarian grammar] (2000) lists adverbial phrases of place, time, and state whose head is a noun. Historically, it can be shown that utterances containing structures of this type are elliptic. In general, the adverb now following the noun used to be governed by a verb or an adverbial participle; after that verb or participle underwent ellipsis, the adverb moved from its original position to the position following the noun. E.g.: *Szívesen emlékezem a tengerparton való nyaralásra* → *Szívesen emlékezem a nyaralásra a tengerparton* 'I have pleasant memories of the holiday by the sea'. This elliptic structure can also occur analogically where only a vague reconstruction of the underlying sentence is possible: *A puszta télen* 'The prairie in winter'.

JUDIT UZONYI KISS